

วะสะฎีเยฮ์: คุณสมบัติและการประยุกต์ใช้หลักวะสะฎีเยฮ์ในหลักสูตรศิลปศาสตร บัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม

Received: January 21, 2025, Revised: June 05, 2025, Accepted: June 27, 2025

อุสมาน ยูนู¹ อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต²

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคุณสมบัติของหลักวะสะฎีเยฮ์ในอิสลาม 2) เพื่อศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้หลักวะสะฎีเยฮ์ในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม

วิธีการศึกษา การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เป็นแหล่งปฐมภูมิ เช่น หนังสือตีพิมพ์ของอิบนุกาษีร (*Ibn Kathir*) อิบนุ อัลอะเราะบี (*Ibn Al-Arabi*) อัชชันกิฎีย (*As-Shanqity*) อัฏฏะบะรีย (*At-Tabari*) หนังสืออรรถาธิบายหะดีษของอัลบุคอรีย (*Al-Bukhari*) โดยอิบนุ หะญัวร์ (*Ibn Hajar*) และหนังสืออรรถาธิบายหะดีษของมุสลิม (*Muslim*) โดยอันนะวะวี (*Annawawi*) รวมถึงหนังสืออัฏฏะฮะวีเยฮ์ (*At-Tahawiyah*) นอกจากนี้ก็มีข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกจากคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวะสะฎีเยฮ์ ซึ่งคัดเลือกด้วยวิธีแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

ผลการศึกษา พบว่า วะสะฎีเยฮ์เป็นหลักการสำคัญที่มีความโดดเด่นในศาสนาอิสลาม เป็นหลักการที่มีคุณลักษณะที่ปราศจากความสุดโต่ง และความหย่อนยาน วะสะฎีเยฮ์ประกอบด้วย 5 คุณลักษณะหลักที่สำคัญ คือ 1) ความดีงามและความประเสริฐ 2) ความเที่ยงตรงและการดำรงไว้ซึ่งความถูกต้อง 3) ความยุติธรรมและวิทญญ์ 4) ความสะดวกง่ายดายและไม่ลำบากในการปฏิบัติ 5) ความเป็นกลางและสมดุล หลักวะสะฎีเยฮ์ดังกล่าวถูกนำมาประยุกต์ใช้ในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม โดยได้กำหนดไว้ใน PLO 7 และ PLO 8

การนำผลการศึกษาไปใช้ คุณสมบัติของหลักวะสะฎีเยฮ์สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับหลักสูตรต่าง ๆ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในส่วนของหลักสูตรนั้น หลักวะสะฎีเยฮ์สามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุ PLOs และ CLOs อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ วะสะฎีเยฮ์, ผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร, ผลลัพธ์การเรียนรู้ของรายวิชา

¹ Ph.D. (Islamic law) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมล usamarn.y@psu.ac.th

² Ph.D. (Curriculum and Instruction) ศาสตราจารย์ คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมล ibrahem.n@psu.ac.th

Wasatiyyah: Characteristics, Approaches and Its Application in the Curriculum of the Bachelor of Arts Program in Islamic Studies and Islamic Law, Faculty of Islamic Sciences

Usamarn Yunu¹ Ibrahim Narongraksakhet²

Abstract

Objectives: Aimed to study 1) Characteristics of the principles of Wasatiyyah in Islam, and 2) Application of the principles of Wasatiyyah in the curriculum of the Bachelor of Arts Program in Islamic Studies and Islamic Law, Faculty of Islamic Sciences.

Methodology: This study employed a qualitative approach that was documentary study through the analysis of primary sources that included tafsir works by Ibn Kathir, Ibn Al-Arabi, As-Shanqity, and At-Tabari, as well as hadith commentaries by Ibn Hajar (on Al-Bukhari) and Annawawi (on Muslim), and the text of *At-Tahawiyah*. Additional data were collected from unstructured interviews with selected experts in Wasatiyyah, by purposive sampling method.

Findings: Wasatiyyah was found to be a significant principle in Islam showing about moderation and balance. Wasatiyyah consisted of 5 important characteristics. 1) Goodness and nobility 2) Accuracy. 3) Justice and wisdom 4) Convenience and ease of practice 5) Neutrality and balance. Such Wasatiyyah principles had been applied in the Curriculum of the Bachelor of Arts degree, Islamic Studies and Islamic Law, Faculty of Islamic Sciences. Its application was in PLO 7 and PLO 8.

Application of Findings: The qualities of Wasatiyyah could be applied in various curricula, departments, and organizations. Besides that, it could be used in teaching and learning to achieve PLOs and CLOs.

Keywords: Wasatiyyah, Program Learning Outcomes (PLOs), Course Learning Outcomes (CLOs)

---

¹ Ph.D. (Islamic law), Assistant Professor, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus,

Email: usamarn.y@psu.ac.th

² Ph.D. (Curriculum and Instruction), Professor, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus,

Email: ibrahem.n@psu.ac.th

บทนำ

อิสลามเป็นศาสนาแห่งสันติภาพที่ถูกประทอนลงมาเพื่อเป็นความเมตตาแก่ชาวโลก อิสลามจะมีคุณลักษณะอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญคือความเป็นวะสะฎียะฮ์ (WASATIYYAH) ซึ่งหมายถึง ดุลยภาพหรือความเป็นกลางที่มีคุณสมบัติของความดีงาม ไม่สุดโต่งและไม่หย่อนยาน (Kamali, 2010; al-Qaradawi, 2010) การกำหนดคุณสมบัติหรือเกณฑ์ของหลักวะสะฎียะฮ์เป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะช่วยเป็นกรอบในการนำหลักการนี้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในสังคมไทยและในองค์กรต่าง ๆ การนำหลักการวะสะฎียะฮ์มาใช้จะช่วยให้คนในสังคมสามารถดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ถูกต้อง มีความความยุติธรรม และมีความสมดุลในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านสังคม การเมือง หรือเศรษฐกิจ (Mohd Nor, 2013)

ในด้านการศึกษา การนำหลักการวะสะฎียะฮ์มาใช้ในหลักสูตรอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม จะช่วยยกระดับการศึกษาสู่ภาคปฏิบัติที่เหมาะสมในสังคม โดยส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในศาสนาอิสลามที่ไม่เคร่งเครียดหรือสุดโต่ง และสามารถสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและความสมดุล เพราะการเข้าใจและนำหลักวะสะฎียะฮ์ไปใช้ในชีวิตประจำวันจะช่วยให้ผู้คนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้อย่างแท้จริง (Salleh, 2015)

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1) เพื่อศึกษาคุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ในอิสลาม 2) เพื่อศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้หลักวะสะฎียะฮ์ในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม

คำถามวิจัย

1) คุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ในอิสลามมีอะไรบ้าง 2) รูปแบบการนำหลักวะสะฎียะฮ์มาประยุกต์ใช้ในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลามมีลักษณะเป็นอย่างไร

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลได้มาจากการศึกษาจากเอกสารที่เน้นการศึกษาเอกสารที่เป็นแหล่งปฐมภูมิ ซึ่งประกอบด้วยหนังสือตีพิมพ์ (การอธิบายอัลกุรอาน) ที่เป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการอิสลาม ตีพิมพ์ดังกล่าวประกอบด้วย หนังสือตีพิมพ์ของอิบนุกาษีร์ (Ibn Kathir) อิบนุ อัลอะเราะบีย์ (Ibn Al-Arabi) อัซซันกิฎีย์ (As-Shanqity) อัฏฏะฮะบะรีย์ (At-Tabari) หนังสืออธิบายหะดีษของอัลบุคอรีย์ (Al-Bukhari) โดยอิบนุ หะญัร (Ibn Hajar) และหนังสืออธิบายหะดีษของมุสลิม (Muslim) โดยอันนะวะวีย์ (Annawawi) รวมถึงหนังสืออัญญาฮะวียะฮ์ (At-Tahawiyah)

นอกจากนั้นข้อมูลอีกบางส่วนได้มาจากการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นคณาจารย์สายวิชาการของคณะวิทยาการอิสลามจำนวน 10 คน และผู้ทรงคุณวุฒิจากสายอำนาจการที่มีประสบการณ์ด้านวะสะฎียะฮ์อีกจำนวน 5 คน ผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ดังนี้ 1) มีคุณวุฒิระดับปริญญาตรีขึ้นไปในสาขาอิสลามศึกษา หรือสาขาที่เกี่ยวข้อง 2) มีประสบการณ์ในการบริหารองค์กรที่เกี่ยวข้องด้านวะสะฎียะฮ์อย่างน้อย 2 ปี 3) ผู้ที่มีบทบาทในการเผยแผ่อิสลามในสังคมโดยยึดหลักวะสะฎียะฮ์ เครื่องมือที่ใช้

ในการสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง ข้อมูลที่ได้จะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเนื้อหา (Content analysis) แล้วนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

ผลการศึกษา

งานวิจัยนี้ได้กำหนดคำถามวิจัยไว้ 2 ข้อ คือ 1) คุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ในอิสลามมีอะไรบ้าง และ 2) รูปแบบการนำหลักวะสะฎียะฮ์มาประยุกต์ใช้ในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา และกฎหมายอิสลามมีลักษณะเป็นอย่างไร

เพื่อตอบคำถามวิจัยข้อที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า คุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ในเชิงวิชาการหมายถึงหลักสายกลางแห่งอิสลามที่ปราศจากความสุดโต่งและความหย่อนยาน หลักวะสะฎียะฮ์ประกอบด้วยคุณสมบัติหลายประการคือ ความดีงามและความประเสริฐ ความเที่ยงตรงและการดำรงไว้ซึ่งความถูกต้อง ความยุติธรรมและวิทย์ปัญญา ความสะดวกง่ายดายและไม่ลำบากในการปฏิบัติ ความเป็นกลางและมีดุลยภาพ

คุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ในเชิงศาสตร์ชะรีอะฮ์ หมายถึง การดำรงอยู่ในสถานะที่ไม่สุดโต่งและไม่หย่อนยาน นอกจากนี้ยังต้องมีคุณสมบัติแห่งความดีงามต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของอิสลามอย่างชัดเจน ส่วนใหญ่ของนักปราชญ์มุสลิม และนักวิชาการอิสลามร่วมสมัย จะสรุปนิยามของวะสะฎียะฮ์เชิงชะรีอะฮ์ หมายถึง การยึดแนวทางที่เที่ยงตรงที่อยู่ในสถานะความเป็นกลางระหว่างความสุดโต่ง และความหย่อนยาน วะสะฎียะฮ์มีคุณสมบัติที่ชัดเจน คือ การยึดแนวทางที่เที่ยงตรง อยู่ตรงกลางระหว่างความสุดโต่งและความหย่อนยาน มีความยุติธรรมและวิทย์ปัญญา มีความประเสริฐและความดีงาม ดำรงไว้ซึ่งความถูกต้อง มีดุลยภาพแห่งอิสลาม (As-Sinea, 2004; Yunu & Samoh, 2018) และยังมีการขยายความว่า ความเป็นสายกลางนี้จะไม่สามารถบรรลุผลได้ ไม่ว่าจะในเรื่องอะกีดะฮ์ (ความเชื่อ) เรื่องอะมัลอิบาดะฮ์ (หลักการเคารพภักดี) การเรียนรู้ หรือการตะวะฮ์ (การเชิญชวน) และอื่น ๆ นอกจากจะต้องยึดถือปฏิบัติให้สอดคล้องกับอัลกุรอาน อัซซุนนะฮ์ และหนทางของบรรดามุอ์มิน (ผู้ศรัทธา) ที่ใช้เป็นหลักฐานในการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย และถูกต้องตามหลักการอิสลาม (As-Sinea, 2004; Katih, 2019) ท่านอิบนุตุัยมียะฮ์ กล่าวว่า ศาสนาอิสลาม เป็นศาสนาที่มีลักษณะของหลักวะสะฎียะฮ์ที่ครอบคลุมทุกด้าน รวมถึง หลักเตาฮีด (หลักการให้เอกภาพแก่พระองค์อัลลอฮ์) หลักอิหม่าน (การศรัทธา) และข้อบัญญัติต่าง ๆ ของอิสลาม (As-Sinea, 2004; Yunu, 2022)

โดยสรุปแล้วขอบเขตสำคัญของหลักวะสะฎียะฮ์ คือ ความเป็นกลาง การอยู่ตรงกลาง หรือสายกลาง สิ่งทั้งหมดนี้ เป็นสำนวนที่ใช้ได้กับหลักวะสะฎียะฮ์ แต่สิ่งเหล่านี้จะต้องประกอบกับคุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น เพราะความหมายแห่งความดีงามเหล่านั้นต้องรวมอยู่ในคำว่า “วะสะฎียะฮ์” หรือ “อิอ์ติดุล” เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสถานะที่เป็นกลางได้อย่างแท้จริง

เพื่อตอบคำถามวิจัยข้อที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้คุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2565) เป็นการกำหนดผลการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักวะสะฎียะฮ์ (PLO) ที่ชัดเจน โดยเฉพาะ

การกำหนดใน PLO 7 และ PLO 8 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ PLO 7 ได้กำหนดผลการเรียนรู้ให้มุ่งเน้นการวินิจฉัยปัญหาพร้อมสมัยในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยอิงจากหลักกฎหมายอิสลามบนพื้นฐานหลักวะสะฎียะฮ์ ซึ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจและประเมินสถานการณ์ในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Fais, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, 2022, p. 10) ส่วนใน PLO 8 ได้กำหนดผลการเรียนรู้ให้มุ่งเน้นการบูรณาการและประยุกต์ใช้หลักกฎหมายอิสลามร่วมกับกฎหมายไทย เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาและจัดการสังคมได้อย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์ โดยเฉพาะในประเด็นร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การกำหนดผลการเรียนรู้ใน PLO เหล่านี้แสดงถึงความมุ่งมั่นในการสร้างบัณฑิตให้มีความรู้ และความเข้าใจที่ลึกซึ้งในหลักการวะสะฎียะฮ์ในอิสลาม เพื่อบูรณาการเข้ากับกฎหมาย และสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Fais, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, 2022, p. 10) การประยุกต์ใช้หลักอวัละวะสะฎียะฮ์ในการศึกษากฎหมายและการจัดการสังคม เนื้อหาโดยสรุปมีดังนี้ คือ

PLO 7: การวินิจฉัยปัญหาพร้อมสมัย นักศึกษาเรียนรู้การจากวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยยึดหลักวะสะฎียะฮ์ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 ประการ เช่น ความดีงาม ความเที่ยงตรง ความยุติธรรม ความสะอาด และความเป็นกลาง และนักศึกษามีแนวทางการพิจารณา คือ 1) จุดกลาง หากจุดสมดุลระหว่างความต้องการและสิทธิของแต่ละวัฒนธรรม 2) ความเป็นธรรม ตัดสินใจโดยไม่เลือกปฏิบัติ 3) การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ (Fais, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, 2022, p.10) PLO 8: การบูรณาการและประยุกต์ใช้หลักกฎหมาย ซึ่งนักศึกษาเรียนรู้การบูรณาการหลักกฎหมายอิสลามกับกฎหมายไทย เพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยผู้สอนมีกลยุทธ์การสอนดังนี้คือ 1) การผสมผสานที่สมดุล สร้างความสมดุลระหว่างกฎหมายทั้งสอง 2) การพัฒนากฎหมาย ออกแบบกฎหมาย และนโยบายที่ตอบสนองต่อปัญหาสังคม 3) การสร้างสรรค์และสนับสนุนวิธีการแก้ปัญหาที่ยืดหยุ่น

เพื่อให้บรรลุ PLO 7 และ PLO 8 หลักสูตรได้กำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ ด้วยการกำหนด Course Learning Outcome (CLO) ที่ 1-7 เพื่อให้สอดคล้องกับ PLO 7 และ PLO 8 ของหลักสูตร โดย CLO1 ได้กำหนดไว้ว่า นักศึกษาสามารถวิเคราะห์ปัญหา บูรณาการและประยุกต์ใช้หลักการอิสลามในการแก้ปัญหาและจัดการสังคม พร้อมให้ทางออกในประเด็นร่วมสมัย ตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์ และได้วางข้อกำหนดเกี่ยวกับการทำโครงการหรืองานวิจัย ซึ่งต้องตอบผลลัพธ์การเรียนรู้ตาม CLO1- CLO5 โดย CLO1 ได้ระบุว่า นักศึกษาสามารถคิดวิเคราะห์และวินิจฉัยปัญหาพร้อมสมัยตามหลักการอิสลามหรือกฎหมายอิสลาม โดยยึดหลักวะสะฎียะฮ์ (Fais, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, 2022, pp. 83-84)

ในกลุ่มรายวิชาเอกบังคับกฎหมายอิสลาม ซึ่งมีทั้งหมด 9 วิชา กับ 5 ชุดวิชา ได้กำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ระดับหลักสูตรเพื่อไปตอบ PLO 7 และ PLO 8 ที่ต้องประยุกต์ใช้หลักวะสะฎียะฮ์ในกลุ่มรายวิชาดังกล่าว เช่นเดียวกันในกลุ่มวิชาเลือกเอก ทั้งกลุ่มวิชาเลือกเอกด้านกฎหมายอิสลาม และกลุ่มวิชาเลือกเอก

ด้านนิติศาสตร์ ในรายวิชา 766-204 การสังเกตประสบการณ์เพื่อสร้างนวัตกรรมทางกฎหมายอิสลาม ในรายวิชา Experience Observation to Create Innovation in Islamic Law 2((1)-2-3) ได้กำหนด CLO 1-7 ให้นักศึกษาเริ่มเรียนรู้ทักษะการวินิจฉัยปัญหาพร้อมสมัยในสังคมพหุวัฒนธรรมตามหลักกฎหมายบนพื้นฐานหลักวะสะฎียะฮ์ โดยมีกลยุทธ์และวิธีการสอนคือ การอภิปรายในชั้นเรียนที่เกี่ยวกับหลักวะสะฎียะฮ์ และคุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ เพื่อให้ให้นักศึกษานำหลักวะสะฎียะฮ์ไปใช้ในการวิเคราะห์ประเด็นร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับรายวิชา และรายวิชานี้มีวิธีการวัดผล โดยให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ และวินิจฉัยปัญหาบนหลักอัลวะสะฎียะฮ์ ให้ครอบคลุมคุณสมบัติ 5 ประการของหลักวะสะฎียะฮ์

นอกจากนี้ผลของการสัมภาษณ์พบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักวะสะฎียะฮ์เพื่อใช้ในการพัฒนาสังคมให้มีสันติสุขที่ยั่งยืนไว้ดังนี้คือ 1) การสอนและการศึกษา เน้นการสอนหลักวะสะฎียะฮ์ให้แก่ักศึกษาโดยยึดอิสลามสายกลาง และยอมรับความหลากหลาย ซึ่งควรนำหลักวะสะฎียะฮ์ไปประยุกต์ใช้ในทุกรายวิชาเพื่อผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ 2) การใช้สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อออนไลน์ ใช้สื่อที่หลากหลาย เช่น เว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย และผลิตคู่มือเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับหลักวะสะฎียะฮ์ เพื่อให้ประชาชนเข้าใจและเข้าถึงความรู้ 3) การเข้าร่วมกับชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ร่วมมือกับองค์กรและชุมชนที่มีแนวคิดเดียวกันในการสร้างสังคมที่มีสันติภาพ โดยการจัดกิจกรรมหรือโครงการร่วมกัน 4) การสนับสนุนการวิจัย สนับสนุนโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักวะสะฎียะฮ์ โดยการให้ทุนหรือการสนับสนุนด้านอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างความรู้ใหม่ ๆ 5) การจัดอบรมและสัมมนา จัดกิจกรรมอบรม และสัมมนาเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในหลักวะสะฎียะฮ์แก่นักศึกษาและบุคลากร รวมถึงการจัดประชุมวิชาการเพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับคุณธรรม (Justice) และการเคารพความหลากหลาย (Tolerance) แนวทางเหล่านี้มุ่งหวังเพื่อสร้างสังคมที่เป็นกลางและสันติสุข

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิจัยเกี่ยวกับคุณสมบัติของหลักวะสะฎียะฮ์ในอิสลามที่พบว่า วะสะฎียะฮ์เป็นหลักคุณลักษณะที่มีลักษณะเป็นสายกลาง ปราศจากความสุดโต่งและความหย่อนยาน คุณลักษณะดังกล่าวมีดังนี้คือ 1) ความดีงามและความประเสริฐ 2) ความเที่ยงตรงและการดำรงไว้ซึ่งความถูกต้อง 3) ความยุติธรรมและวิหยปัญญา 4) ความสะดวกง่ายดายและไม่ลำบากในการปฏิบัติ 5) ความเป็นกลางและสมดุล ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวสอดคล้องกับโองการอัลกุรอานที่ว่า (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا) (อัลบะเกาะเราะฮ์ 143) ความว่า “และในทำนองเดียวกัน เราได้ให้พวกเจ้าเป็นประชาชาติที่เป็นกลาง” คำว่า วะสะฎียะฮ์ (وسط) จากอายัตนี้คือ ความยุติธรรม (عدلاً) ตามคำอธิบายของท่านนบี ศ็อลลัลลอฮุอลัยฮิวะสัลลัม ในหะดีษ สะอิดอัลคุดรี (al-Bukhari, Hadith No. 4147) ท่านอิบนุญะรียร์ กล่าวว่า วะสะฎียะฮ์ คือการอยู่ตรงกลางระหว่างความสุดโต่งและความหย่อนยาน (AT-Tabari, 2004; Yunu & Samoh, 2018) และท่านได้กล่าวว่า มีการรายงานจากอิบนุอับบาสว่า อัลลอฮ์ทรงทำให้ประชาชาตินี้เป็นประชาชาติที่เป็นกลาง โดยท่านใช้คำว่า อุดุลัน (عدولاً)

ซึ่งมาจากคำว่า อัดดีตาล (اِعْتَدَالٌ) ซึ่งมีความหมายที่เหมือนกับอัลวะสะฎียะฮ์ ท่านอิบนุกะษีรกล่าววว่า วะสะฎียะฮ์ คือสิ่งที่ถูกเลือกซึ่งมีความประเสริฐและดีที่สุด (Ibn Kathir, 1999)

จากการอธิบายของนักอรรถาธิบายอัลกุรอานสรุปได้ว่า วะสะฎียะฮ์ คือ การอยู่ตรงกลางระหว่างความสุดโต่งและความหย่อนยาน ซึ่งความไม่สุดโต่งและไม่หย่อนยานตรงนี้คือวะสะฎียะฮ์ของอิสลามนั่นเอง ซึ่งมีคุณลักษณะที่ยุติธรรม มีความประเสริฐและความดีงาม และเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด (الْخَيْرَ وَالْأَفْضَلَ) สอดคล้องกับโองการว่า

(كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ)

ความว่า “พวกเจ้า นั้นเป็นประชาชาติที่ดียิ่งซึ่งถูกให้อุบัติขึ้นสำหรับมนุษยชาติ โดยที่พวกเจ้าใช้ให้ปฏิบัติสิ่งที่ชอบ และห้ามมิให้ปฏิบัติสิ่งที่มิชอบ และศรัทธาต่ออัลลอฮ์” (Qur'an, 3:110) ซึ่งเป็นที่เข้าใจว่าประชาชาตินี้จะดีหรือชั่ว ขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ ซึ่งรวมถึงการส่งเสริมสิ่งดีและการห้ามปรามสิ่งไม่ดี ตามกรอบที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้ และบัญญัติอย่างชัดเจนในแหล่งที่มาหลักของอิสลาม เช่น อัลกุรอาน อัลสุหนนะฮ์ อัลอิญญ์มาฮ์ และอัลกียาส รวมถึงหลักฐานรองอื่น ๆ ที่สนับสนุน โดยต้องมีการนำหลักการอิสลามทั้งหมดมาประยุกต์ใช้ ดังนั้น ความเป็นวะสะฎียะฮ์จึงต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบและคุณสมบัติเหล่านี้เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางที่ถูกต้อง

อิหม่ามอัญญาฮะวีย์ กล่าวว่า “อิสลามคือศาสนาที่อยู่กลางระหว่างความสุดโต่งและการหย่อนยาน ระหว่างตัชบีฮ์ (การเปรียบเทียบอัลลอฮ์เหมือนมีคุณลักษณะ-สิ่งถูกสร้าง-) และตะอ์ฎีล (การปฏิเสธหลาย ๆ คุณลักษณะของอัลลอฮ์) ระหว่างอัลญับร (การเลยเถิดในศรัทธาต่อเกาะดร์-กฎสภาพการณ์-จนปฏิเสธความพยายามของมนุษย์) และอัลเกาะดร์ (การปฏิเสธเกาะดร์ของอัลลอฮ์) ระหว่างความคิดว่าปลอดภัย (มั่นใจเกินไป) และความสิ้นหวัง (การท้อใจจนไม่ทำอะไร)” (As-Sinea, 2004)

ส่วนงานวิจัยอื่น ๆ เป็นการอธิบายในภาพรวมของหลักวะสะฎียะฮ์ ไม่ได้ระบุคุณสมบัติของวะสะฎียะฮ์ เป็นการเฉพาะ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดคุณสมบัติของวะสะฎียะฮ์ตามทีผู้วิจัยได้ค้นพบข้างต้น เพื่อเป็นการกำหนดขอบเขตของวะสะฎียะฮ์ให้ชัดและเป็นตัวชี้วัดที่ชัดเจน และที่สำคัญคือ คุณสมบัติทั้งหมดตามทีผู้วิจัยกล่าวมา คือคุณสมบัติของหลักสายกลาง ที่จะต้องนำมาพิจารณาทั้งหมด มิใช่ข้อใดข้อหนึ่งเป็นการเฉพาะ ทั้งนี้สอดคล้องกับนักวิชาการที่กล่าวถึงเหตุผลในเรื่องนี้คือ เพื่อป้องกันมิให้มีการแอบอ้างหลักการนี้โดยขาดการไตร่ตรอง (Shekhul Islam, n.d.) ผู้วิจัยเห็นด้วยกับเงื่อนไขนี้ โดยเชื่อว่าคุณสมบัติทั้งหมดที่ได้อ้างถึงนั้นครอบคลุมคุณลักษณะที่จำเป็นของอิสลาม และสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดหลักของวะสะฎียะฮ์ได้อย่างชัดเจน

ท่านนบีได้อธิบายความเป็นกลาง โดยรายงานจากท่านอิบนุหมัสอูด เราะฎียัลลอฮุอันฮ์ ว่าท่านเราะฮ์ลุสคือลัลลลอฮุอะลยฮิวะสัลลัมได้ขีดเส้นด้วยมือของท่านแล้วกล่าวว่า "นี่คือหนทางของอัลลอฮ์ที่เที่ยงตรง"

จากนั้น ท่านอิบน์มุสอูดกล่าวต่อว่า ท่านเราะสูลได้ขีดเส้นทางด้านขวาและซ้าย พร้อมกล่าวว่า "นี่คือหนทางมากมาย ซึ่งในแต่ละหนทางนั้นไม่มีสิ่งใดนอกจากชัยฏอนที่กำลังเชิญชวนไปยังมัน" แล้วท่านอ่านโองการที่ว่า

(وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ)

ความว่า “และแท้จริงนี่คือทางของข้าอันเที่ยงตรงพวกเจ้าจงปฏิบัติตามมันเถิด และอย่าปฏิบัติตามหลาย ๆ ทาง เพราะมันจะทำให้พวกเจ้าแยกออกไปจากทางของพระองค์” (Qur'an, 6:153) (Ahmad, Hadith No. 4142)

นักวิชาการอิสลาม ได้สรุปว่า หนทางวะสะฎียะฮ์คือหนทางบรรดานบี เราะสูล (ศาสนทูต) แนวทางของบรรดาสะลัฟที่ดี และเป็นแนวทางปฏิบัติของอะฮ์ลิสสุนนะฮ์ วัลญะมาอะฮ์ (กลุ่มที่เคร่งครัดในการถือตามแบบอย่างท่านศาสนทูตมุหัมมัดและรวมตัวเป็นหมู่คณะตามแนวทางอิสลามที่ถูกต้อง) (As-Sinea, 2004) นอกจากนี้อัลอัครอานได้กล่าวถึงความเป็นวะสะฎียะฮ์ของประชาชาติอิสลามไว้ว่า

(وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا)

ความว่า “และในทำนองเดียวกัน เราได้ให้พวกเจ้าเป็นประชาชาติที่เป็นกลาง เพื่อพวกเจ้าจะได้เป็นสักขีพยานแก่มนุษยทั้งหลาย และเราะสูล (ศาสนทูตมุหัมมัด) ก็จะเป็นสักขีพยานต่อพวกเจ้า” (Qur'an, 2:143) ซึ่งคำว่า لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ (พวกเจ้าจะได้เป็นสักขีพยานแก่มนุษยทั้งหลาย) เป็นการยืนยันว่า การที่จะเป็นสักขีพยานได้ต้องมีคุณสมบัติที่ดีงาม สามารถสร้างความยุติธรรมได้ และเป็นประชาชาติที่ประเสริฐ อยู่เป็นกลางระหว่างหนทางที่สุดโต่งและหนทางที่หย่อนยาน (As-Shanqity, 2019) นักวิชาการอิสลามบางท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ความเป็นกลางตรงนี้ คือ การที่บรรดาคุณสมบัติความดีงามของอิสลามถูกรวบรวมไว้อยู่ในหลักวะสะฎียะฮ์ซึ่งมีความประเสริฐสุด แล้วล้อมรอบด้วยคุณสมบัติที่ไม่ดีงามซึ่งจะอยู่ในปากฝั่งใดฝั่งหนึ่งถ้าไม่สุดโต่ง ก็จะหย่อนยาน (Ibn Hajar, 1958)

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอิสลามที่ย้ำอีกว่า การนำอายะฮ์นี้เป็นหลักฐานที่ถูกต้องในการอธิบายความเป็นกลางของประชาชาติอิสลามคือ หลักฐานที่ถูกต้อง ไม่ได้ผิดประการใด (Abi As-suod, n.d.; Ibn al-Arabi, 2003; Al-Maidani, 2000)

ข้อค้นพบข้างต้นทั้งหมดมีความสอดคล้องกับการตีความอัลอัครอานและหะดีษโดยนักวิชาการอิสลาม เช่น Ibnu Kathir, Ibn Al-Arabi, As-Shanqity, At-Tabari, รวมถึงหนังสืออธิบายหะดีษของ Al-Bukhari โดย Ibn Hajar และของ Muslim โดย Annawawi นอกจากนี้ยังพบว่าหลักการเหล่านี้ได้รับการสะท้อนในงานของปราชญ์ด้านอะกิดะฮ์ เช่น หนังสืออะกิดะฮ์ At-Tahawiyah ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของความสมดุลและสายกลางในเรื่องความเชื่อและการปฏิบัติ ส่วนนักวิชาการร่วมสมัย แม้จะมีการจัดหมวดหมู่ที่แตกต่างกันบ้าง แต่เนื้อหาก็คงไปในทิศทางเดียวกันตามหลักการที่ว่า "لا مشاحة في الاصطلاح" คือไม่ได้แย้งในเรื่องถ้อยคำหากสาระตรงกัน ผู้วิจัยเห็นว่าการกำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจนเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อป้องกันการนำหลักวะสะฎียะฮ์ไปใช้โดยพลการ และสามารถที่จะนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดและตัวชี้วัดในการประยุกต์ใช้หลักการสายกลางในทุกมิติของชีวิตและสังคมอิสลามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับมุสลิมทุกคน ปฏิบัติให้มุสลิมได้ตระหนักถึงความจำเป็นของการนำหลักวะสะฎียะฮ์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง ให้การกระทำของมุสลิมอยู่ภายใต้หลักวะสะฎียะฮ์ ไม่ว่าจะเป็นด้านแนวคิดหรือการปฏิบัติต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กร คือ ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดวะสะฎียะฮ์ไม่ได้เป็นเพียงหลักการทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของการพัฒนาสังคม และยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมพหุวัฒนธรรม ดังนั้นจึงควรประยุกต์หลักวะสะฎียะฮ์ในการกำหนดปรัชญาขององค์กร ใช้หลักวะสะฎียะฮ์ในการปฏิบัติงาน และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร และใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้วิจัย ศึกษาคุณลักษณะ ของหลักวะสะฎียะฮ์เพื่อกำหนดเป็น Benchmark ของหลักวะสะฎียะฮ์ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Abi As-suod, M. (n.d.). *Iršād al-‘Aql al-Salīm* [The Guidance of Sound Reason]. Ihīā’ al-Turāt.

Al-Bukhari, M. (1993). *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*. Dār Ibn Kathīr.

Fais, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University. (2022). *Bachelor of Arts program in Islamic studies and Islamic laws*. <https://fais.psu.ac.th/course/bachelor/1>

Fais, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University. (n.d.). *Lecturer*. <https://fais.psu.ac.th/lecturer>

Fais, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University. (n.d.). *Supporting staff*. <https://fais.psu.ac.th/supporting-staff>

Fais, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University. (n.d.). *Vision and mission*. <https://fais.psu.ac.th/vision-mission>

Ibn Al-‘Arabi, M. (2003). *Aḥkām al-Qur’ān* [The Legal Rulings of the Qur’an]. Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah.

Ibn Hajar, A. (1958). *Fath al-Bārī* [The Opening of al-Bukhari]. Dār al-Ma‘ārif.

Ibn Kathīr, I. (1999). *Tafsīr Ibn Kathīr* [The Exegesis of Ibn Kathir]. Dār al-Ṭayyibah.

Kamali, M. H. (2010). *Moderation and balance in Islam: The Qur’anic principle of wasatiyyah*. International Institute of Advanced Islamic Studies (IAIS) Malaysia.

- Katih, I. (2019). Wasadiyah in Islam and coexistence in a multicultural society, in terms of beliefs and ideas. *Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University*, 9(1), 32–48.
- Al-Maidani, A. (2000). *Al- 'Ağniḥah al-Ṭalāṭah* [The Three Wings]. Dār al-Qalam.
- Mohd Nor, M. R. (2013). Wasatiyyah (moderation) in the context of Malaysian society. *International Journal of West Asian Studies*, 5(1), 45–54.
- Al-Qaradawi, Y. (2010). *Al-Wasatiyyah al-Islamiyyah bayna al-Ghuluw wa-al-Taqṣīr* [Islamic Moderation between Extremism and Negligence]. Dar Al-Shorouq.
- Salleh, M. F. M. (2015). Embedding wasatiyyah in Islamic education: A case study in Malaysian context. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(4), 612–617.
- As-Shanqity, M. (2019). *Aḍwā' al-Bayān* [The Lights of the Explanation]. Dār al- 'Aṭā'āt al- 'Ilm.
- Shekhul Islam. (n.d.). *Wasatiyyah phūn ṭhān khxng kār xyū rwm kaṅ xyāng ṣānti ni ṣāngkhm phū wāt'hnṭhrrm* [The Foundations of Peaceful Coexistence in a Pluralistic Society]. Wasatiyyah Institute for Peace and Development.
- As-Sinea, S. H. (2004). *Ūṣṭiyyat al-Islām* [The Moderation of Islam]. Ministry of Islamic Affairs, Dawah, and Guidance.
- At-Tabari, M. (2004). *Tafsīr al-Ṭabarī*. Arrisalah.
- At-Tahawiyah, A. (2003). *Sharḥ al-Ṭahāwiyyah* [Commentary on al-Tahawiyah]. Ministry of Islamic Affairs, Dawah, and Guidance.
- Yunu, U. (2022). *Distinctive features of Islamic law*. Pattani Info Service.
- Yunu, U., & Samoh, A. (2018). *Penyelidikan serantau Islam dalam alam Melayu: al- Ūṣṭiyyah wa al-I'tidāl* [Moderation and Balance]. University of Malaya.